



Однос ратне вештине према филозофији и политици

УДК 355.4:[1+32]

Др Момчило Сакан, пуковник

„Вештина ратовања од животне је важности за државу. Она је ствар живота и смрти, пут ка безбедности или пропасти. Стога представља предмет изучавања који се нипошто не сме занемарити.“

Сун Цу

Аутор у чланку, од мноштва проблема који произилазе из међузависности ратне вештине и других наука, разматра два проблема – однос ратне вештине према филозофији и према политици. У уводном делу чланка указује на два значајна проблема који, на неки начин, успоравају развој ратне вештине као науке. Први се односи на опасност од парцијализације и специјализације, односно од затварања ратне вештине у сопствене оквире – без чврсте везе са другим наукама и научним дисциплинама. Други проблем се односи на термин „вештина“, којим се одређује тај веома значајни појам.

У оквиру разматрања односа ратне вештине према филозофији аутор прво указује на потребу за везом сваке науке са филозофијом и за онтолошким, епистемолошким и аксиолошким одређењем, а затим на непосредну везу са филозофијом преко методологије и научних дисциплина филозофије: гносеологије, епистемологије и логике. На крају, аутор објашњава посредну везу преко епистемологије и других наука и указује на потребу за везама између субјеката те две научне области.

Разматрајући ратну вештину и политику, аутор упозорава на опасност од бројних потешкоћа приликом разумевања тих односа и схватања субјеката преко којих се они остварују. Затим прави компаративну анализу тих односа и указује на интегралност тих наука, али и на разлике на основу којих се издвајају у посебне целине. Односе ратне вештине и политике аутор разматра кроз циљеве, субординацију и нивое општости.

У науци постоје бројни проблеми од чијег комплексног истраживања и успешног решавања зависе опште стање и просперитет друштва и народа. Међу њима су нарочито актуелни тзв. проблеми мултидисци-

плинарног карактера, односно проблеми који нису предмет истраживања само једне науке или научне дисциплине. Њихова актуелност је нарочито изражена у садашње време, и то из два основна разлога. Прво, чињеница је да су науке међусобно тесно повезане и да се, научно посматрано, не може издвојити и изоловано посматрати ниједан проблем а да он, истовремено, није предмет интересовања и многих других наука, интердисциплинарно и мултидисциплинарно повезаних. Као потврда таквог стања може се навести и чињеница да су, историјски посматрано, многе нове науке и научне дисциплине настајале управо на споју између сродних и блиских наука и научних дисциплина. Други разлог се односи на чињеницу да су науке (без обзира на велику повезаност света) у садашње време умногоме испарцелисане. Такво стање је вероватно проузроковало и то што су се високошколске и друге институције које се баве науком програмски и физички изоловале од других наука и тако умногоме изгубиле везу са њима. Непосредна последица таквог стања је и појава све већег броја специјалиста (експерти) у уским научним областима, који нису у могућности да сагледају целину проблема мултидисциплинарног карактера.¹ У ратној вештини, као науци, ти проблеми су такође веома актуелни, чак и актуелнији него у другим наукама, због тога што су и последице њиховог нерешавања знатно веће по народ и државу. То се нарочито односи на периоде ратног стања, када се целокупни потенцијали друштва стављају на пробу и када су у питању људски животи, као највећа вредност.

Велика актуелност проблема односа ратне вештине са другим наукама и научним дисциплинама произилази и из чињенице да су они кроз историју истраживани фрагментарно, с времена на време, и то најчешће у периодима када су се осећале последице њиховог недовољног истраживања, познавања и уважавања. Разлози за такво стање су бројни, али се претпоставља да су најзначајнија два. Прво, оружана борба је повремена категорија и у мирно време није актуелна за бројне науке и научне дисциплине. Она није много актуелна за истраживање и целовитије сазнавање чак ни у периодима када се реално дешава у некој другој, нама далекој земљи. За многе науке постаје актуелна тек када се појави у сопственој држави и када се догоди сопственом народу, а то је касно за целовитије сагледавање и успешно практично деловање. Као непосредна последица тога дешавају се бројна изненађења и непријатности. Друго, назив *ратна вештина* неприхватљив је бројним научницима, нарочито оним који се баве другим наукама. Та постулативно прихваћена синтагма смета и бројним војним теоретичарима.

¹ Уочавајући такво стање, Михаило Марковић каже: „Савремена подела рада у науци заиста, поред свих својих предности, има и тај крупан недостатак да масовно ствара људе који су ван своје специјалности потпуне незналице и примитивци. Међутим, ствари нису тако просте. Велике личности у науци су све само не уски специјалисти: на пример, скоро сви велики физичари XX века – Планк, Ајнштајн, Бор, Шредингер, Хајзенберг, Борн, Де Брољи – људи су велике културе са смислом за синтезу и филозофска уопштавања“ (М. Марковић, *Филозофски основи науке*, ШИРО „Србија“, Београд, 1981. стр. 59).

Неки од њих су тај појам и детаљније истраживали, с намером да се пронађе и усвоји бољи и прикладнији. Међутим, ниједан од предложених термина, као што су, на пример, ратоводство, полемистика и слично,² још није званично прихваћен.

На први поглед, намеће се закључак да је тај назив формалне природе и да не заслужује толику пажњу научника. Међутим, то је суштински проблем. Сам назив ратна вештина имплицира на вештину, а не на науку, која би била интересантна и за бројне научнике ван војске, па није чудно што многи научници ратној вештини оспоравају научност и настоје да је потчине некој групи наука. То се нарочито односи на научнике који се баве друштвеним наукама и који сматрају да су рат и оружана борба, као друштвена појава, предмет изучавања друштвених наука, а да је ратна вештина само вештина коју војници и старешине практично реализују у борбеним дејствима. Непосредна последица таквог стања је и чињеница да проблем односа ратне вештине и других наука скоро и није истраживан. У литератури, на пример, постоје бројни писани материјали о односу политике и рата, политике и војске, стратегије и политике, материјално-техничког чиниоца и људског чиниоца, економији у рату, и слично, али о односу ратне вештине са другим наукама и научним дисциплинама података скоро да нема. Такво стање је донекле разумљиво. Зашто би, на пример, био интересантан однос политике и неке вештине, па макар то била и ратна вештина, али ако се ратна вештина схвати као наука о оружаном борби, а не као вештина, проблем тих односа добија на актуелности. Јер, ратна вештина је тесно повезана с многим наукама и научним дисциплинама – филозофијом, затим политичким, техничким, економским, организационим, историјским и другим наукама.

Однос ратне вештине и филозофије

Однос ратне вештине и филозофије, природно, намеће се као најзначајнији, не због блискости и актуелности односа, већ, пре свега, због става да свака наука мора да има везу с филозофијом и њеним основним поставкама, па ратна вештина не може да буде изузетак. Слично другим наукама, ратна вештина у филозофији мора да истражује и изналази исходиште и основне онтолошке, методолошко-гносеолошке и аксиолошке поставке за изградњу сопствене теоријске и практичне оријентације. Она, условно, везу с филозофијом остварује преко своје методологије и епистемологије, али и посредно, преко других наука и научних области.

Методологија ратне вештине својој науци обезбеђује непосредну везу с филозофијом тако што преузима основне гносеолошке, епистемо-

² Осим наведених термина, интересантан је за анализу и израз наука о оружаном борби, који је можда и најпримеренији, јер су проблеми којим се ратна вештина бави управо у области оружане борбе.

лошке и логичке поставке,³ па их, затим, у погодном теоријском облику, препоручује за непосредну уградњу у епистемологију ратне вештине.

Од *гносеологије*, као филозофске дисциплине која се бави људским сазнањем уопште, методологија преузима одговоре на основна питања о сазнатљивости света, изворима, пореклу и природи људског сазнања, о истинитости људског сазнања и о предмету, структури, облицима, развоју и законима сазнања уопште. Она проблематизује и проучава сазнање у оној области света која се односи на предмет науке, а могућност сазнања стварности прихвата постулативно и полази од одговора које је пружила гносеологија. Дакле, методологија полази од резултата до којих је гносеологија дошла, и то тако што претпоставља да онај део света који је предмет њеног интересовања објективно постоји. Такође, полази од става да је човек, захваљујући сензорним, интелектуалним и другим способностима, у стању да сазна правилности веза и односа које владају међу појавама и да дође до истинитог сазнања о проблемима у области предмета њене науке. Дакле, смисао методологије је у томе да развија путеве и начине доласка до сазнања о њеној науци. Повратна веза од методологије према гносеологији испољава се кроз преношење научних искустава до којих је дошла методологија. Та научна искуства гносеологија од методологије најчешће добија посредством епистемологије, као опште теорије научног сазнања.

Методологија са *епистемологијом*, као научном дисциплином гносеологије која се бави проблемима научног сазнања, има знатно чвршћу везу. Методологија од епистемологије, постулативно, преузима одговоре на питања да ли оружана борба, као стварност, уопште постоји; ако постоји – како постоји, у којем времену и простору; да ли је сазнатљива и који су критеријуми, начела и закони сазнања оружане борбе. Она, такође, прихвата епистемолошке критеријуме помоћу којих суди о научној основаности теоријских исказа, па и читавог теоријског фонда науке (у конкретном примеру ратне вештине).

Од *логики*, као филозофске дисциплине која проучава законитост ваљаног и истинитог мишљења, методологија преузима ставове о појму, суду и закључку, односно мишљењу у његовој логичкој структуралности и логичкој функционалности. Методологија се не бави логичким проблемима, већ напросто преузима и користи логичку апаратуру, принципе и законе истинитог мишљења и примењује их у целокупном истраживачком поступку. Логика је основ сваке научне методологије, па и методологије ратне вештине. Уосталом, и читав истраживачки процес којим се методологија бави заснован је на сазнањима логики. Наиме, нема ваљаног дефинисања, ни класификовања, ни објашњавања, ни доказивања, па ни описивања, ако се не заснивају на критеријумима логичког мишљења.

³ Због непосредне везе са гносеологијом, епистемологијом и логиком методологија се често назива и филозофском, епистемолошком или логичком дисциплином.

Преко логике и епистемологије, али и непосредно, методологија остварује везу и са централним делом филозофије, због чега се понекад назива и филозофском дисциплином. Она непосредно изучава научне методе и методу науке уопште, која је, истовремено, и подручје интересовања филозофије. Дакле, када се филозофи баве методама, реч је о методологији.

Филозофски правци, односно филозофске методе, као основно подручје интересовања филозофије, истовремено су и веома значајан предмет истраживања методологије науке. Све те правце методологија проучава, систематизује, указује на њихове основне предности и слабости и, као методолошке приступе, уграђује у сопствену теорију као најатрактивнији и најзначајнији део методе науке. На основу наведених веза, односа и систематизованих сазнања, методологија својој науци препоручује оптимални методолошки прилаз и начин реализације истраживачког процеса, затим разрађује и усавршава методе истраживања оружане борбе и представља логичку и епистемолошку критику целокупне теоријске и истраживачке праксе. Као критика теоријске праксе, методологија вреднује научну изграђеност ратне вештине у подручју предмета, теорије, језика и метода, а као критика истраживачке праксе, методологија вреднује оптималне поступке планирања, организовања и реализовања научног истраживања у ратној вештини. Осим тога, методологија своју везу с филозофијом остварује и посредно, преко методологија других наука. Она изучава целокупну научну процедуру којом се долази до сазнања у науци, и трага за знањима о оптималном пројектовању истраживања – од разраде проблема, преко дефинисања предмета, одређења циљева, постављања хипотеза, индикатора и начина истраживања, до планирања истраживања, као и за оптималном организацијом и реализацијом истраживања, укључујући израду завршних докумената (научна и стручна саопштења) и верификацију и коришћење резултата истраживања.

На основу сазнања до којих долази, методологија изграђује критеријуме и развија поступке за доказивање истинитости научних ставова и доприноси повезивању разних теоријских схватања о оружаном борби у јединствен теоријски систем ратне вештине. Даље, изучава целокупан теоријски фонд ратне вештине, настојећи да утврди колико су знања научно заснована, и даје основна теоријска усмерења научницима како да у том теоријском фонду открију празнине, превазиђена и противуречна знања, и како да изаберу праве проблеме приликом планирања истраживања.

Непосредну везу ратна вештина с филозофијом остварује и преко сопствене *епистемологије*, која је саставни део епистемологије уопште. На тај начин ратна вештина користи знања до којих је епистемологија дошла и, повратном везом, обогаћује епистемологију као филозофску дисциплину. Посредна веза ратне вештине са филозофијом остварује се и преко *других наука* и њихових епистемологија. Та веза је нарочито чврста преко друштвених наука (пре свега политичких), којима је

ратна вештина донекле подређена, а остварује се и преко других наука (природне и техничке), најчешће посредно, као инспирација за изградњу сопствене теорије и праксе. Реч је, пре свега, о томе да ратна вештина основне епистемолошке поставке тих наука најчешће не преузима као готова решења, него их дорађује или аналогичном преноси у сопствену епистемологију. Тако изграђује своју епистемологију, из које, повратном везом, и друге науке „црпе“ нове инспирације или преузимају готове теорије.

Веза филозофије с ратном вештином остварује се и физички, преко основних субјеката науке – научних радника. Историја показује да није постојао ниједан израслији војни старешина – војсковођа или теоретичар, који није познавао филозофију. Такође, познато је да су највеће војсковође и војни теоретичари света, поред доброг познавања филозофије, узимали и врсне филозофе за своје учитеље.⁴ Тако се, на пример, с правом претпоставља да је чувени кинески војни теоретичар Сун Цу био под непосредним утицајем већег броја тадашњих кинеских филозофа, а Александар Македонски је за учитеља имао чувеног античког филозофа Аристотела. Фридриху Великом је често замерано што се непосредно дописује с многим филозофима, нарочито оним из других земаља. Клаузевиц је, упоредо са предметима у Општој војној школи, редовно слушао и предавања из логике инспирисане Кантовом, а касније и Хегеловом⁵ филозофијом. Самостално је изучавао и бројна друга филозофска, историјска и политичка дела. Макијавелија је сматрао својим главним учитељем реализма, а своје оштро осећање реалности изграђивао је помоћу студија из области политике и историје.

Однос ратне вештине и политике

Опис и експликација односа политике и ратне вештине својеврстан су проблем за сваког истраживача. Није реч само о потешкоћама идентификације тих односа и сагледавања њиховог значаја већ и о потешкоћама око разграничења, односно класификације, систематизације, конкретизације и генерализације теорије о тим односима. Те потешкоће постоје на свим нивоима – од самог „врха“ (највишег нивоа општости) до основних садржаја (најнижих нивоа општости) наведених наука. Ради се, у ствари, о томе да се ти односи, у појединим деловима, могу експлицитирати као односи између наука, али негде то није могуће. Тешко је рећи, на пример, да је проблем односа државне политике и војске или државника, (краљ, цар, владар, председник, шеф политике итд.) и команданта (војсковођа, главнокомандујући генерал итд.) исто

⁴ Са друге стране, нису ретки случајеви да су велики филозофи основне инспирације за своје идеје и велика остварења проналазили, управо, у делима чувених војних теоретичара и војсковођа.

⁵ Хегел и Клаузевиц су савременици: Хегел је рођен 1770, а Клаузевиц 1780. године. Исте године (1818), Хегел је постао професор универзитета, а Клаузевиц управник Опште војне школе, и енергично се залагао за увођење логике у наставни план и програм. На крају, умрли су исте године од исте болести – колере. Клаузевиц је умро 16. новембра 1831. године, а Хегел два дана раније.

што и однос између политичких наука и ратне вештине. Дакле, ти односи се, условно, могу посматрати у ужем и ширем значењу. Уже значење се односи на тзв. чисте односе између наведене две науке, а шире значење обухвата и односе између појединих научних дисциплина, институција и субјеката науке.

Потешкоћа око експликације тог значајног питања произилази и из саме мултидисциплинарности предмета чије сазнавање не подлеже строгим законитостима. Напротив, свака конкретна ситуација, осим детерминистичким, обилује и бројним стохастичким елементима и величинама које је тешко контролисати и теоријски уопштавати. У том сложеном комплексу веома је тешко изабрати и изоловано истраживати тзв. чисте моделе. Када је, на пример, реч о односу политике и стратегије, у теоријском смислу, могу се посебно анализирати ситуације када је стратегија изнад политике, када су оне равноправне и када је политика надређена стратегији. Међутим, у пракси, где постоји велики број субјеката са различитим односима субординације, те „чисте“ ситуације скоро да и не постоје, а тамо где постоје тешко их је из сложеног комплекса односа и међузависности издвојити и посебно (изоловано) истраживати. Ако се томе додају и проблеми око прикупљања и анализе емпиријских и других, често супротних и контраверзних података, опрез постаје разумљивији и прихватљивији.

Оно што би се на глобалном плану и на самом почетку могло закључити односи се на неоспорну чињеницу да су те две науке веома блиске и тесно повезане бројним везама и односима. Испреплетаност тих веза и односа у појединим елементима доприноси интеграцији наука, тако да је веома тешко разлучити где престаје чиста политика, а почиње ратна вештина, и обрнуто. Међутим, поред те блискости, постоје и очигледне разлике, које их чине специфичним и које те две науке издвајају у посебне целине. Оне се нарочито могу сагледати преко циљева, међусобне субординације и нивоа општости, односно предметног подручја⁶ којим се бави свака од тих наука.

а) Генерално, *циљеви* те две блиске науке потпуно су различити. Циљ ратне вештине је победа противника у рату, и то, првенствено, оружаним путем – борбеним дејствима. Том циљу она подређује целокупну теорију и све активности појединаца, јединица и војске у целини. У теорији се дају основни доктринарни ставови и начела, која се прилагођавају конкретном стању у војсци и држави. На основу тих услова и постојеће теорије, изграђују се одређени организацијско-формацијски састави и војска у целини, која се обучава и психофизички оспособљава за остварење постављеног циља.

Циљ ратне вештине – победа над противником, најјасније се манифестује на нижим нивоима општости – на тактичком нивоу. Тамо

⁶ Под предметом, односно објектом (како га бројни теоретичари називају) науке подразумева се подручје интересовања које, мање или више, чини заокружену целину. У конкретном примеру под предметом ратне вештине подразумева се конвенционално усвојени појам оружана борба и проблеми у њој.

је ситуација јаснија, а мржња према непријатељу знатно већа. Јединице су постављене једна насупрот другој, а војник је доведен у ситуацију да убија, уколико не жели да буде убијен. На вишим нивоима општости, поред победе у борбеним дејствима, предузимају се и друге активности (укључујући и непосредне контакте и преговоре између представника зараћених страна) које доприносе остварењу постављеног циља.

За разлику од ратне вештине, циљ политике је *мир*. Под тим се не подразумева било какав мир, него што бољи и праведнији, и то за све стране у сукобу. Ако се закључи неправедан мир већа је вероватноћа за избијање новог рата, јер ће оштећена страна увек настојати да поправи понижавајући однос у који је доведена неправедним миром. Политика тај циљ остварује координацијом напора целокупних потенцијала друштва, укључујући и ефекте дејства војске на ратишту. Оно што изгуби на војном плану, надокнађује вештом дипломатијом, и тако непрекидним усклађивањем напора на војном, дипломатском, економском, етичком и другом плану своје основне ставове супротставља и усаглашава с противничким ставовима и закључује мир. При томе, веома је важно да се избегну две неповољне крајности у које политика може да буде доведена. Прво, да своју снагу и потенцијале у рату не истроши до потпуне изнурености и тако упропасти будућност сопственог народа, „па и своју сопствену будућност“.⁷ „Самоисцрпљење у рату“ – каже Лидел Харт, „уништило је више држава него што их је уништио ма који спољни нападач“.⁸ Друго, не треба слепо да се поводи за успешним дејствима војске на ратишту, без размишљања о каснијим ефектима. То је нарочито актуелно ако та дејства води „коалиција неколико држава, јер, у таквом случају, потпуна победа неизбежно компликује проблем изградње праведнога мира“⁹, и то из два разлога: због неправедног поступка према побеђеној страни, која ће увек тражити погодну прилику да ту неправду исправи, и због реалне опасности од сукоба и размимоилажења у самој коалицији, до којих може доћи ради повећаних апетита и немогућности усаглашавања различитих интереса. Тако се може десити да се дојучерашњи савезници претворе у опасне противнике.

Наведена генерализација циљева односи се на тзв. чисте ситуације. Међутим, у пракси се могу појавити бројне подваријанте, и то најчешће такве да се циљеви ратне вештине и политике у самом врху наука у потпуности подударају. Било је и примера да су се генерали претварали у миротворце и покушавали да обуздају своје ратоборне политичаре. Такве ситуације су ретке, али се најчешће дешавају у фази разматрања могућности за ангажовање војске и остварење одређених циљева. Међутим, када се одлука донесе све се поново поставља на своје место

⁷ Лидер Харт, *Стратегија посредног прилажења*, Редакција Војног дела, Београд, 1952, стр. 212.

⁸ Исто, стр. 215.

⁹ Исто, стр. 213.

– генерали покушавају да победе противника, а политичари разговарају о миру¹⁰, односно поново се успоставља однос претходне субординације.

b) *Субординација* се најбоље може сагледати преко односа политике и стратегије, као најопштије научне дисциплине ратне вештине. Историјске анализе показују да је било периода када су преовладала мишљења да је стратегија старија од политике, да су оне равноправне и да је политика изнад стратегије.

Мишљење да је стратегија старија од политике било је распрострањеније у прошлости, али је у појединим земљама још задржано. Наиме, постоје бројни примери цезаризма или бонапартизма, кад стратегија, схваћена шире као ратна вештина, у рукама вештих команданата изађе из подређене улоге и наметне се државној политици. Примери за такво теоријско схватање и практично деловање везани су за многе земље, али су типични за пруску, а касније и немачку војску и државу. Тако је, на пример, Молтке старији, погрешно интерпретирајући Клаузевица, поставио формулу: *политика – рат – политика*. Под тим је подразумевао да је рат продужење политике, неспорно у надлежности војника, а да политика, после рата, поново прелази у надлежност политичара. Такво гледиште су заступали и други немачки војни теоретичари. На пример, Фон дер Голц¹¹ је искључивао политику у доба рата. Знајући да је та његова теорија сасвим супротна Клаузевицевим гледањима, користио је веома чудну аргументацију, наглашавајући да је то важило пре револуционарних ратова, а да у ситуацији када ратују народи (после 1870) а не владе, политика има да заћути чим загрме топови. Слично је било и у Првом светском рату, када се немачка стратегија уплела у политику и потпуно парализовала рад државника. Прво је морнарица, уз подршку Врховне команде, отпочела неограничени подморнички рат против воље државника, без обзира на последице, са Сједињеним Америчким Државама. Када је требало извући нове снаге из народа да би рат могао успешно да се настави, иницијативу су преузели генерали, који су једнострано и нестручно приступили том веома сложеном и деликатном проблему. Они су, при крају рата, без знања државника, целокупну војну силу Немачке ставили на коцку како би у одлучујућој операцији извојевали тоталну победу. Уместо победе, претрпели су тотални пораз, после којег је саопштено државницима да по сваку цену приступе потписивању споразума о миру. Слично наведеним немачким војним теоретичарима и Лудендорф је покушавао да оправда став о надређености стратегије. У делу *Ратоводство и политика* наглашава да је рат вођење спољне политике другим средствима и да сва политика треба да служи рату. У потпуности је одбацио Клаузевицеву дефиницију

¹⁰ Као најновији пример за потврду наведених ставова може да послужи чињеница да су војни команданти НАТО-а убеђивали своје политичаре у бесмисленост и иррационалност извођења ваздушних напада по српском народу у Босни. Тако су се команданти претворили у миротворце, а политичари у ратоборне команданте. Међутим, када то није успело и када је одлука донета, миротворни команданти су се поново претворили у енергичне реализаторе, и то на веома свиреп и бруталан начин.

¹¹ Colmar von der Goltz, *Das Volk in Waffen*, Berlin, 1890, стр. 123–128.

и заговарао тезу да је војсковођа неоспорни диктатор у рату. Војсковођа је, према његовом мишљењу, изнад министра рата и изнад шефа политике. Таква милитаристичка гледишта у потпуности су изражена у Другом светском рату.¹²

На почетку Другог светског рата, у Трећем рајху политика је била изнад стратегије. Међутим, како је рат одмицао, Хитлерова политика се све више стављала у службу стратегије, занемарујући своје сопствене интересе. Уместо да преговара о миру, Хитлер се све више уплитао у стратегију, па и у оператику, проглашавајући се командантом војске који лично (али нестручно) руководи операцијама на копну. То је нарочито изражено пред Москвом, када је преузео команду над војском и узурпирао контролу над операцијама, што је, у основи, изазвало његов сукоб са генералима и, у крајњем, било узрок потпуног пораза.

Надређеност стратегије политици још је честа појава. Најчешће је реч о узурпацији власти од стране војних врхова, односно хунти. Међутим, владавина војне силе (милитаризам или војна диктатура) никада једном народу није донела бољу будућност. Она се може толерисати само као привремено решење до избора нове цивилне власти, која ће водити целокупну политику земље са знатно ширим циљевима од оних на које су војни диктатори једино спремни. Ако је политика изнад рата и ако је рат, на неки начин, наставак политичких односа насилним путем, односно ако је он интегрисан с политиком, никако се не може десити да једна научна дисциплина ратне вештине – стратегија, буде старија од те политике.

Мишљење да стратегија и политика треба да буду равноправне заснива се на мишљењу да се тако најједноставније и најбрже решавају економски и други проблеми, јер су све функције (војне, политичке, економске...) концентрисане у једној личности. Међутим, чињеница да су те две функције интегрисане у једној личности не значи много. Јер, без обзира на то, борбеним дејствима непосредно ће командовати професионални официри, а политику ће водити политичари. У супротном, могло би се десити да државници пређу границе свог делокруга и да ометају своје војне органе, а војни органи да „постављају наопаке захтеве по којима политику треба потчинити њиховом оперативном вођству“.¹³

Да је политика старија од стратегије сматра већина војних теоретичара¹⁴ у скоро свим земљама света, јер политика усмерава

¹² П. Томац, *Предговор* у: К. Клаузевиц, *О рату*, Графичко предузеће „Вук Караџић“, Београд, 1951, стр. 19.

¹³ Лидел Харт, *исто*, стр. 197.

¹⁴ На пример, чувени војни теоретичар Клаузевиц наглашава: „... Потчињавање политичког гледишта војничком било би парадоксално, јер је политика мајка рата; она је памет, а рат само инструмент, а не обрнуто. Остаје као могуће, дакле, само потчињавање војничког гледишта политичком... Ако помислимо на природу рата... – онда нам постаје потпуно извесно и јасно да врховно становиште за ратоводство, одакле полазе главне смернице, не може бити никакво друго него становиште саме политике“. Уочавајући предности тог односа, Клаузевиц закључује: „Са овог становишта стварају се планови као из

целокупан развој и просперитет друштва. Она одређује економски, културни, научни, војни, дипломатски и други развој, у миру и рату, вештом дипломатијом настоји да створи савезнике и отклони потенцијалне противнике,¹⁵ доноси одлуку о рату и миру, одређује циљеве у рату, припрема снаге и подржава њихова дејства. Речју, она је „рефлектор“ који војсци (и народу) осветљава пут и указује на смерове који воде бржем и ефикаснијем просперитету и напретку народа.

Типичан пример за рат који води политика, а операције стратегија, јесу савезничке снаге у Другом светском рату. На Западу, на пример, одлуке из велике стратегије, односно ратне политике, доносили су одговорни државници. Генерали су водили операције и били подређени државницима, који су их постављали и смењивали.¹⁶

Наведена три примера су у пракси ретка појава. Много су чешће њихове комбинације, чак и у току једног рата. Дешава се, наиме, да се политика у почетку недозвољено уплиће у надлежност генерала, а касније ствари поставља на своје место, али су забележени и обрнути случајеви.

Пример за уплитање политике у надлежност стратегије јесте почетна фаза америчког грађанског рата (1861–1865). У северним државама Конгрес се, преко свог војног одбора, претерано уплитао у надлежност генерала, захтевајући да на војишту предузму ово или оно, без обзира на негодовање команданата. Нешто касније се појавио чак и Савет генерала, који је већином гласова одлучио о плановима команданата на терену. У том првом периоду и сам председник Линколн је постао неодлучан и поводљив. Последица свега тога били су непотребни порази и губици, без обзира на велику надмоћност Севера. Равнотежа између стратегије и политике остварена је тек у каснијем току рата, када је председник Линколн, након дужег колебања, узео рат у своје руке, а вођење операција препустио генералу Гранту.¹⁷

Супротан пример, да се политика у почетку рата подређује стратегији, десио се у Француској у Првом светском рату. Француски председ-

једна саливени, схватање и просуђивање постају лакши, природнији, убеђење јаче, мотиви више задовољавају, а историја је разумљивија“ (Клаузевиц, *исто*, стр. 523). Слично Клаузевицу мисли и велики српски војни теоретичар и командант војвода Мишић: „Средством политике одређују се они услови, из којих треба да произиђе рат; политика тако рећи истрчи на позорницу *mise en scene* рат; она одређује снагу страна и границе ратишта“ (Ж. Мишић, *Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. 7 и 8).

¹⁵ Уочавајући тај значај, Мишић, наглашава: „Политика регулише и подешава односе оних држава, које неће учествовати у рату, али се могу интересовати за исход његов. Интересовање или неинтересовање других држава може имати јачег или слабијег значаја, и може у извесном степену отежавати или помагати активност ратну... Државна политика уопште, која не узима у обзир те основне поставке, припрема сама себи жалосна разочарања, а у исто време може навући катастрофу и за саму државу“ (Ж. Мишић, *исто*, стр. 8 и 9).

¹⁶ Ти односи, најчешће, нису били једнолични и стереотипни. Черчил је, на пример, понекад, сагледавао комплексне проблеме вођења операције, па чак и неке тактичке детаље. Међутим, кад би дошло до практичне реализације, свом генералу је остављао велику слободу у припремању и вођењу борбених дејстава на терену (детаљније у: П. Томац, *Однос политике и стратегије*, „Војно дело“, бр. 3/1953, Београд, стр. 14–16).

¹⁷ П. Томац, *исто*, стр. 4.

ник Поенкаре, свом врховном команданту Жофру дао је потпуну слободу деловања, а у свом дневнику је записао: „Армија сада има реч. Ја ћутим, и покоравам се.“ Као непосредна последица таквог стања била је недовољна информисаност и појава бројних проблема које може да реши само политика. Наиме, на почетку рата Жофр је потпуно самостално руководио операцијама и љубоморно чувао своју независност. Од Владе је крио не само своје намере него и операције које су припремане. Прикривао је чак и проблеме које је једино политика могла да реши. Енергично се супротставио захтевима политике о напуштању рововског начина ратовања и извођења дејстава на Балкану. Касније је прихватио да изведе напад на Дарданеле и да подржи Србију у рату, али је за те операције одвојио симболичне снаге, које нису могле да насилно пређу Дарданеле, нити да спрече катастрофу Србије. Тек у другом делу рата, када је у Француској на власт дошао Клемансо, политика је преузела рат, који је, у међувремену, ушао и захватио народ, тако да га је, без обзира на отпор војног врха, само политика могла усмеравати. Стратегија је постала инструмент политике у Клаузевицевом смислу речи, а то је Клемансо потврдио чувеном изреком: „Рат је сувише важна ствар да би се могао препустити генералима.“¹⁸

Надређеност политике у теоријском погледу непосредно се осећа и у практичним односима између субјеката, тј. између представника политике – државника, и представника ратне вештине – команданта. Командант је непосредно потчињен државнику и веран му је и одан. Избегава сукобе са њим јер се негативно одражавају на војску и народ. Снаге које му је доделила политика за остварење одређеног циља борбеним дејствима мудро и рационално ангажује. Уколико оцени да су му те снаге недовољне, да је постављени циљ нереалан или да су захтеви које му додели државник неоствариви, има право да на то укаже и захтева одговарајуће корекције. Ако се то не прихвати, може да одбије даље командовање и да поднесе оставку.¹⁹ То је најбољи начин да се отклони потенцијална опасност од неадекватног ангажовања војске и колизије опште.²⁰

¹⁸ П. Томац, *Предговор у: К. Клаузевиц, исто, стр. 17 и 18.*

¹⁹ Оставка коју војсковођа поднесе у теорији ратне вештине се не третира као неспособност и кукавичлук. Напротив, то је високо морални чин, којим војсковођа своме владару и влади даје до знања да не може прихватити командовање под захтеваним условима. То је поштеније од прихватања командовања ван својих личних убеђења и вере у победу. У вези с тим, Сун Цу каже: „Има путева којима се не сме ићи, војски које се не смеју нападати, градова који се не смеју опседати, положаја за које се не треба борити и владарских наредба које се не смеју послушати“ (Сун Цу, *Вештина ратовања, у Расправе о ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 30).

²⁰ Уочавајући такву опасност, Сун Цу наглашава: „Владар може своју војску увалити у невољу на три начина: (1) Ако нареди војсци да напредује или одступи, не знајући да га она не може послушати. То се назива спутавањем војске. (2) Ако настоји да управља војском исто онако како управља краљевином, не познајући особене услове који важе у војсци. То проузрокује збуњеност у главама војника. (3) Ако употребљава офицере насумице, не познајући војно начело прилагођавања околностима. То ће пољуљати војничко поуздање. А

С друге стране, државник војсци одређује циљеве које дефинише на основу познавања теорије ратне вештине, усвојене доктрине и потпуног уважавања стања и могућности војске и народа. Он се не меша у надлежност и стручне послове команданта око непосредног ангажовања снага у борбеним дејствима и не омета га у командовању. Међутим, стално се прилагођава условима и има право да, према новонасталој ситуацији, измени циљеве, а по потреби и да смени команданте у које је изгубио поверење.

Претходна два примера чине општи теоријски модел односа државник – командант. Међутим, у пракси су постојали и бројни екстремни случајеви и сукоби – од најобичније нетрпељивости, преко обостране самовоље, неуважавања и стварања такозваног статуса кво, до побуна и отворених оружаних сукоба. Ти сукоби су најчешће били резултат каријеристичких и других ниских побуда, али се могу десити и из других разлога. У њима државник обично тражи, и добија, подршку од владе и скупштине, а командант од потчињених генерала и војске. И једни и други се позивају на интересе свог народа, без обзира на чињеницу да се то завршава управо на његову штету.

Следећи, веома значајан проблем у односу између ратне вештине и политике везан је за субјекте на нижим нивоима општости – команданте на тактичком (и оперативном) нивоу и локалне органе власти. Тај проблем, иако веома актуелан, у теорији ратне вештине није довољно истраживан. Наиме, односи на тим нивоима требало би да су чвршћи и непосреднији, и то не само ради бројних задатака које треба обавити него и ради реалне ситуације и непосредне опасности по људе и материјална средства. Јер, поред осталог, команде јединица се с локалним органима власти непосредно договарају и заједнички решавају бројне проблеме – од извршења мобилизације и реализације војне, радне и материјалне обавезе грађана, преко уређења зона и обављања мноштва задатака из области обезбеђења борбених дејстава, до регулисања питања склањања становништва и евентуалне евакуације материјалних добара. Све се то углавном решава на терену, и то најчешће у условима непосредне опасности за људе и материјална добра. Међутим, због разних негативних утицаја честе су појаве неразумевања, неуважавања, па чак и нетрпељивости између субјеката на нижим нивоима општости. Узроци за то произилазе из мноштва хоризонталних и вертикалних веза и односа различитих смерова и интензитета испољавања. Најзначајнија су четири узрока који се могу појавити као непосредна последица недовољног функционисања или прекида веза: на самом „врху“ наука (на највишим нивоима општости), на линији војне субординације, на линији политичке субординације и на линији локална власт – команда јединице.

кад је војска збуњена и без поуздања онда ће сигурно проблеме проузроковати други владари. То је једноставно уношење анархије у војску и одбацивање победе“ (Сун Цу, исто, стр. 21).

На највишем нивоу општости, на пример, слабе везе између државника и команданта непосредан су узрок поремећаја односа на најнижем нивоу општости. Пошто свака страна, користећи вертикалне везе (везе субординације), настоји да подржи своје надређене органе и појединце на штету хоризонталних веза и односа, то је најчешћи узрок пуцања веза и односа између војске и политике уопште, а најчешће се завршава на штету народа.

Слабе везе на линији војне субординације последица су бројних негативних утицаја. Најчешће је реч о недовољном информисању о стању и могућностима, тако да потчињени тражи појачање и подршку које му претпостављени не може обезбедити. Истовремено, и претпостављени старешина (самоиницијативно или под притиском политике) може својим потчињеним старешинама постављати захтеве које они нису у могућности да испуне. Они ће их одбијати или ће, у настојању да их реализују, повећавати своје захтеве према органима локалне власти, што даље може довести до негативне реакције и заоштравања односа.

На линији политичке субординације слабе везе могу да се појаве као последица недовољног познавања стања и неуважавања, али и као последица међустраничке и других врста нетрпељивости. Све то доводи до преусмеравања активности на маргиналне проблеме и исцрпљивања у међусобним сукобима, и то најчешће на штету добрих односа са војним командама.

Поремећај односа на локалном нивоу може бити и последица самовоље и неуважавања између представника локалних власти и војних команди. Најчешће се дешава да локалне власти, полазећи од ставова о надређености политике на највишем нивоу, а често и из самовоље, прекорачују овлашћења и настоје да себи потчине војне команде, преузимају њихов део надлежности итд. У неким ситуацијама било је и случајева да су локалне власти постављале и смењивале (у најекстремнијим случајевима и ликвидирале) војне команданте, затим стварале војску по свом моделу (најчешће страничком) и користиле је искључиво за своје потребе – без уважавања војне субординације. Та злоупотреба положаја, нестручно ангажовање јединица и толерисање стварања паравојних организација најчешће доводи до недисциплине, нереда, међусобних сукоба, осипања кадра (и то најстручнијег) и, на крају, до повећаних губитака и пораза. С друге стране, поремећај односа на локалном нивоу може бити и последица самовоље и прекорачења овлашћења представника локалних команди. Користећи снагу оружја и друге „аргументе“, под изговором потребе за јединственим деловањем (често и због неких нечасних побуда), они настоје да све ставе под своју контролу. То нестручно преузимање надлежности политичких органа такође може да доведе до поремећаја односа, нетрпељивости, колизије и озбиљнијих сукоба.

Превазилажење наведених поремећаја подразумева доследну примену односа непосредне сарадње, уважавања, толеранције и немешања

у стручне надлежности. Локална политика води рачуна о функционирању целокупних активности на својој територији. Војне активности такође будно прати и подржава, и све проблеме у вези с тим решава у непосредној сарадњи с војним командама. Све захтеве које јој војне команде постављају политика испуњава према својим могућностима – без условљавања и мешања у стручне послове око ангажовања јединица у борбеним дејствима. Истовремено, командант (професионални официр) своје захтеве прилагођава потребама јединице, али према општем стању на територији и могућностима за поуну, снабдевање, уређење зоне и обезбеђење борбених дејстава уопште. Он припрема и изводи борбена дејства према сопственој замисли и одлуци – командовање јединицама је искључиво у његовој надлежности. То, истовремено, подразумева и потпуну одговорност за животе људи и стање у зони уопште. У вези с тим, командант забрањује приступ у зону одговорности свим непозваним лицима, групама и јединицама које не желе да се ставе под његову (јединствену) команду. Самостално и у сарадњи с органима власти, спречава пљачку у зони одговорности и дезертерство из јединица. Све проблеме које представници локалне политике и војске не могу да реше непосредном сарадњом, решавају преко виших институција – линијом субординације.

с) Политика је знатно општија од ратне вештине. Бави се бројним проблемима, међу којима су и проблеми рата у тоталитету, с политичким, економским, војним, дипломатским, религијским и другим димензијама. За разлику од ње, ратна вештина се бави само једном димензијом рата – оружаном борбом. Дакле, политика је знатно шира наука од ратне вештине зато што изучава рат у тоталитету и што се бави проблемима сведимензионалности одбране и просперитета народа и државе уопште.

Однос рата и политике непрекидно се мењао кроз историју и попримао нове садржаје и облике. Садашње поимање тог односа превазилази класично тумачење које је дао Клаузевиц и које су прихватили бројни војни теоретичари после њега, укључујући и класике марксизма – Енгелса и Лењина. Однос рата и политике више се не може разматрати само као однос између циља и средства, односно рат више није само средство за остварење циљева које му одреди политика, него све више добија значење интегралног сведимензионалног политичког процеса. Он није само средство политике, него, пре свега, њен саставни и интегрални део. То, у ствари, чини суштину сваке политике, нарочито оне која наступа с позиције силе, што се може видети на бројним примерима, а нарочито кроз политику коју у садашње време воде неке водеће земље Запада. Оне су теоријски разрадиле и практично верификовале тзв. доктрину сукоба ниског, средњег и високог интензитета – од припрема за рат, преко разних психолошких, дипломатских, економских и других притисака, до диверзија и отворене примене оружане силе. У том односу рат и политика се међусобно преплићу и веома

је тешко одредити границу где престаје рат, а почиње тзв. чиста политика.²¹

Из наведеног се види да су садашњи ратови много сложенији и свеобухватнији, па представљају мултидисциплинарни научни проблем који је све теже пратити и истраживати. У његовој структури појављује се мноштво облика испољавања који му до сада нису припадали. То се нарочито односи на учешће многих нових чинилаца (војни, дипломатски, културни, економски, религијски и други), на унутрашњем и међународном плану, који се не могу целовито сазнати унутар једне науке, па се за сваки актуелни ратни процес мора имати тзв. мултидисциплинарни прилаз.

Сложеност рата умногоме повећава и чињеница да га је, у јединственом процесу с политиком, све теже идентификовати и одвојити од, мање-више, легалних или нелегалних облика политичког, идеолошког, економског и војног притиска. Такав рат је све теже припремати и водити, и то не само због сложености припрема него, пре свега, због тога што и добро спроведене војне припреме не морају бити гаранција да ће се успешно одговорити на све ратне изазове и опасности. Дакле, рат је као веома широка друштвена појава, која превазилази амбиције ратне вештине, подручје интересовања бројних наука – нарочито политике или тзв. високе стратегије. Ратна вештина се бави само делом рата који се односи на оружани сукоб, као специфичан облик његовог испољавања, па зато има подређену улогу у односу на политику.

Политика значајно утиче на ратну вештину тако што ствара повољне економске, дипломатске, моралне и друге услове за вођење оружане борбе. Она непосредно утиче и на ток и карактер борбених дејстава и оружане борбе у целини. Политика је основни чинилац у одређивању величине и обима војске, пројектовању и усвајању нових врста оружја, извиђању противника, коришћењу средстава психолошко-пропагандних дејстава и других средстава која омогућавају брже и ефикасније остваривање постављеног циља у рату. Истовремено, она сноси и последице евентуалног пораза. Стога, да би се научно објаснио сваки рат треба сагледати политику која му је претходила, која је вођена док је трајао и која је настављена после тог рата.

Без обзира на наведене разлике у циљевима, општости и хијерархијском односу, политика и ратна вештина су и непосредно тесно повезане. Оне се нарочито у ратним дејствима значајно приближавају.²² То не значи да би послове око вођења рата требало препустити професионалним официрима, који би пресуђивали с чисто војничког гледишта. Напротив, главне линије рата одређује политика, а не ратна вештина,

²¹ То се може показати на бројним примерима. Један од њих је и пример економске блокаде СР Југославије, која је уведена под видом кажњавања, а у ствари је економски рат.

²² „Једном речју ратна вештина на свом највишем становишту постаје политика, али наравно, политика која, уместо да пише ноте, бије битке“ (К. Клаузевиц, исто, стр. 524).

односно политичка, а не војничка власт.²³ Подразумева се да то политика ради уз строго уважавање захтева и принципа ратне вештине. То, даље, упућује на закључак да представници политике морају добро познавати и ратну вештину, али не само са чисто војничког, него, пре свега, са политичког становишта.

Закључак

Науке и научне дисциплине су тесно повезане, па отуда потреба за стварањем научног кадра који може комплексно да истражује и проблеме који имају мултидисциплинарни карактер.

Слично другим наукама, ратна вештина је тесно повезана с многим наукама и научним дисциплинама. У чланку је указано на њену везу с филозофијом и политиком, али су веома интересантни и односи са историјом, економијом и географијом, а затим и с организационим, техничким и другим наукама.

Однос ратне вештине са филозофијом је вишеструко актуелан. Пре свега, филозофија ратној вештини даје онтолошке, методолошко-гносеолошко-епистемолошке и аксиолошке основе за теоријску и практичну оријентацију. С друге стране, ратна вештина, изграђујући сопствену теорију и методологију, повратном везом утиче на изградњу епистемологије и филозофије уопште.

Политика и ратна вештина су веома блиске науке, које су непосредно и тесно повезане бројним везама различитих смерова интензитета и нивоа општости. Поред блискости, између те две науке постоје и разлике, које се нарочито испољавају у циљевима, субординацији и нивоу општости. Циљ ратне вештине је победа над противником, а политике – мир, и то не било какав, него праведан мир за све стране у сукобу. Политика је општија наука и надређена је ратној вештини.

У принципу, политика избегава рат као веома неповољно средство за решавање проблема. Али, ако се за њега одлучи, енергично ангажује све потребне снаге – војне, дипломатске, економске, културне и друге, настојећи да се проблеми што пре реше у властиту корист. Активности

²³ У вези са тим, Клаузевиц истиче: „Ово је потпуно природно. Ни један од главних планова, који су потребни за рат, не може бити створен без обзира на политичке прилике, и каже се управо нешто сасвим друго него што би се желело рећи, ако се, што се често дешава, говори о штетном утицају политике на вођење рата. Не треба кудити овај утицај, већ саму политику. Ако је политика исправна, тј. ако погађа свој циљ, она може и на сам рат да дејствује у свом смислу само корисно; а где се овај утицај удаљава од циља, извор треба тражити само у наопакој политици.

„Само кад политика од извесних ратних средстава и мера очекује дејство које неодговара њиховој природи, она може својим одредбама штетно да утиче на рат. Као што понеки несавладив још потпуно извештан језик, каже кадкад нешто неправилно, тако ће и политика, иако правилно мисли, често наређивати ствари које не одговарају њеној сопственој намери.

„Ово се често догађало и указује, према томе, на то да без извесног познавања ратне вештине не би требало да буде ни једно политичко вођство“ (исто, стр. 524).

тих снага се енергично усмеравају са једног места и предузимају мере да се рационално и ефикасно експлоатишу успеси и неутралишу поједини неуспеси. Тако, на пример, успешна борбена дејства пружају дипломатији повољне услове за преговоре о миру, и то дипломатија успешно користи. Али, ако у борбеним дејствима настане колебање, ситуацију спасава вешта дипломатија стварањем неочекиваних опасности по непријатеља – ангажовањем неког савезника, придобијањем јавног мњења и кључних људи у међународним организацијама и удружењима, или на неки други начин. Свакој од тих активности претходи зрела процена ситуације и предвиђање будућих догађаја како би се оценио погодан тренутак и интензитет деловања у наредном периоду. У супротном, нереалне процене, засноване, на пример, на великим почетним војним успесима, могу довести до неодговарајућег ангажовања других снага, и обрнуто.

Литература:

1. А. Жомини, *Преглед ратне вештине*, „Просвета“, Београд, 1952.
2. С. Милосављевић, *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Београд, 1980.
3. Н. Милошевић, *Метод и методологија ратне вештине*, Секција за штампање и умножавање ОС „Маршал Тито“, Београд, 1990.
4. Р. Радиновић, *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983.
5. З. Рендулић, *Ратоводство и научно-технички прогрес*, ВИНЦ, Београд, 1992.
6. Б. Шешић, *Основи логике*, „Научна књига“, Београд, 1971.
7. Б. Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1978.